

παντὸς πρὸ τῶν μεγάλων νόμων τοῦ κόσμου, ἀντὶ νὰ διέρχεται τὴν ζωὴν μὲ εὐθηνὰ μέσα παρηγορίας». Τὰ ἔχνη τῆς ἐπιδράσεως ταύτης αὐτοῦ εἶνε καὶ κατὰ τοὺς χρόνους ἡμῶν βέβαια καὶ σαφῆ, εἰ καὶ σὺν τῷ χρόνῳ κατέστησαν συνειδηταὶ αἱ ἔσωτερικαὶ ἀσυμφωνίαι καὶ δὴ καὶ αἱ ἀντιφάσεις καὶ αἱ δυσχέρειαι αἱ ἀπορρέουσαι ἐκ τοῦ συστήματος αὐτοῦ. Ἄλλ' εἶνε ἀληθὲς ὅτι ὁ Σπινόζας δὲν γράφει ὅπως ἐκφράση ἀπλῶς τὰς ἐννοίας του. Φανερώνει συγχρόνως τὴν προσωπικότητα, ἣτις εἶνε φορεὺς τῶν ιδεῶν τούτων. Οὗτος εἶνε ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον, ὡς γράφει ὁ Ὅϊκεν, «τὸ μεγαλεῖον τοῦ φιλοσόφου ἐπεβλήθη εὐθύς ὡς εἶδον αὐτὸν ἐξ ἀποστάσεως καὶ κατέστη δυνατόν νὰ ἐξετάσωσιν αὐτὸν μετὰ πλήρους ἐλευθερίας».

Η ΦΥΣΙΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΧΟΒΒΕΣ

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς περίπου χρόνους, κατὰ τοὺς ὁποίους συνεκρότει ἐν τῇ ἠπειρωτικῇ Εὐρώπῃ τὴν φιλοσοφίαν του ὁ Καρτέσιος, ἀνεπτύσσετο ἐν Ἀγγλίᾳ ὑλιστικὸν σύστημα, τοῦ ὁποίου εἰσηγητῆς ἐγένετο ὁ *Θωμᾶς Χόββες* (1588-1679). Αἱ φιλοσοφικαὶ ιδέαι αὐτοῦ ὅσον καὶ ἡ μέθοδος τὴν ὁποίαν ἐφαρμόζει καὶ αἱ ἀρχαὶ ἀπὸ τῶν ὁποίων ἀφορμᾶται, ἐξαρτῶνται ἐκ τῶν προϋποθέσεων τῆς ἀγγλικῆς διανοήσεως καὶ ἐκ τῶν πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν συνθηκῶν τῆς χώρας του. Ὀλίγον πρὸ αὐτοῦ ἐξαίρει ὁ Φραγκίσκος Βάκων τὴν ἀξίαν καὶ τὴν σημασίαν τῆς μεθόδου ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τῆς φύσεως καὶ εἰς τὴν παραγωγὴν, τὴν ἀπὸ τοῦ γενικοῦ ἐπὶ τὸ μερικὸν κάθοδον, ἀντιπαραβάλλει τὴν ἐπαγωγὴν, τὴν ἀπὸ τοῦ μερικοῦ ἐπὶ τὸ γενικὸν ἀνοδον. Ἡ ἐμπειρία εἶνε κατ' αὐτὸν ἡ μόνη βάση, ἡ δὲ ἐπαγωγὴ ἡ μόνη γόνιμος μέθοδος τῆς ἐπιστήμης. Ἡ ἐμπειριοκρατικὴ αὕτη γνωσιολογία ἀποτελεῖ χαρακτηριστικὸν γνώρισμα μιᾶς μεγάλης ροπῆς τῆς ἀγγλικῆς

φιλοσοφίας, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ γνῶσις ἡμῶν εἶνε ἀληθῆς ἐφ' ὅσον ἐπαληθεύει αὐτὴν ἡ ἐμπειρία καὶ ἐφ' ὅσον καθιστᾷ δυνατὴν τὴν ἐπὶ τῆς φύσεως κυριαρχίαν. Συγχρόνως ὅμως ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ ἱστορία προβάλλει προβλήματα τὰ ὁποῖα ἀναγκάζουσι τοὺς διανοουμένους πολίτας τοῦ ἀγγλικοῦ κράτους νὰ λάβωσι θέσιν ἔναντι αὐτῶν. Τὰ πολιτικὰ γεγονότα δὲν εἶνε δι' αὐτοὺς ἀναπόφευκτος μοῖρα, εἰς τὴν ὁποίαν δέον κατ' ἀνάγκην νὰ ὑποταχθῶσιν ἢ τὰ ὁποῖα ὀφείλουσι νὰ ἀποφύγωσιν ἵνα διασώσωσι τὴν ἀναγκαίαν εἰς αὐτοὺς ψυχικὴν ἡρεμίαν, ὡς ὁ Καρτέσιος καὶ ὁ Σπινόζας. Τουναντίον ἐνδιαφέρονται διὰ τὰ πρακτικὰ προβλήματα τοῦ παρόντος ἐν τῷ ὁποίῳ βιοῦσιν. Εἰς τοῦτο συντελεῖ καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Καλβινισμοῦ, τοῦ ὁποίου τὰς ἰδέας μεταφυτεύει εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὁ Κνόξ. Συμφώνως πρὸς αὐτὰς βάσις τοῦ κράτους εἶνε ἡ δικαιοσύνη. Ἐπόπτης αὐτῆς καὶ ἐκτελεστής εἶνε ὁ βασιλεὺς, ὄχι ὅμως ἐκ θεοῦ, ἀλλὰ κατ' ἐντολὴν τοῦ λαοῦ, ὅστις ψηφίζει τοὺς νόμους τοὺς συγκροτοῦντας τὸ δίκαιον. Ἐντεῦθεν συνάγεται ὅτι ὁ βασιλεὺς εἶνε ὑπόλογος ἔναντι τοῦ λαοῦ διὰ πᾶσαν παράβασιν τῶν καθηκόντων, τὰ ὁποῖα ἐπιβάλλει εἰς αὐτὸν τὸ ὑψηλὸν ἐκεῖνο ἀξίωμα. Ἐκ τῶν ιδεῶν τούτων ἐπήγασεν ἡ ἀγγλικὴ ἐπανάστασις, τῆς ὁποίας φορεὺς ἔναντιον τῶν ἀπολυταρχικῶν ἀξιώσεων τοῦ στέμματος ἐχρημάτισεν ὁ Πουριτανισμός. Ἡ ἀντίδρασις ὠδήγησεν εἰς τὸν ἐμφύλιον σπαραγμὸν, ὅστις κατέληξεν εἰς τὴν δικτατορίαν καὶ τὴν ἡγεμονίαν τῶν στρατιωτικῶν. Τὴν ὁδὸν πρὸς αὐτὴν παρεσκεύασεν ὁ ἐκ τῆς ἐπανάστασεως κάματος καὶ ἡ νοσταλγία πρὸς τὴν ἀντὶ πάσης θυσίας εἰρήνην διὰ τῆς δημιουργίας ἰσχυρᾶς κυβερνήσεως. Ὅχι λοιπὸν πλέον ἡ ὁρμὴ πρὸς ἐπιβολὴν ὑψηλῶν ἰδανικῶν, ἀλλ' ὁ πόθος πρὸς ἀποκατάστασιν καὶ διατήρησιν τῆς ἡσυχίας, τῆς τάξεως καὶ τῆς νομιμότητος. Ἐκ τοῦ καμάτου τούτου καὶ ἐκ τῆς ἐξ αὐτοῦ ἀπορροεούσης

ἀπαισιοδόξου καὶ πλήρους ἐγκαρτερήσεως κρίσεως περὶ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν κοινωνικῶν συνθηκῶν ἐξηγεῖται ὁ χαρακτήρ τῆς περὶ κράτους φιλοσοφίας τοῦ Χόββες. Τὴν φιλοσοφίαν ὅμως ταύτην ἐμβάλλει εἰς γενικώτερον φιλοσοφικὸν πλαίσιον, ὅπερ δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς νοητικὸν ἔργον κατ' οὐδὲν ὑπολειπόμενον τῶν λοιπῶν μεγάλων συστημάτων τοῦ ΙΖ' αἰῶνος.

Ὁ Χόββες, υἱὸς ἐφημερίου χωρίου τινὸς παρὰ τὸ Μάμσπερυ, ἐχρημάτισε κατὰ τὴν νεότητά του γραμματεὺς τοῦ Βάκωνος καὶ ἐτέλει εἰς ζωηρὰν ἐπικοινωνίαν πρὸς τοὺς λοιποὺς φιλοσόφους τῶν χρόνων του, ἰδίᾳ τὸν Καρτέσιον καὶ τὸν Γκασσέντι. Ὡς ὁ διδάσκαλός του Βάκων, στηρίζει καὶ αὐτὸς πᾶσαν γνῶσιν εἰς τὴν ἐμπειρίαν καὶ ὡς σκοπὸν αὐτῆς θεωρεῖ τὴν πρακτικὴν χρησιμοποίησιν αὐτῆς ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου. Τοῦτο δὲ οὐ μόνον προκειμένου περὶ τῆς φυσικῆς, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς ἱστορικῆς γνώσεως καὶ τῆς σπουδῆς τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας. Διὰ τῆς ἱστορικῆς καὶ κοινωνικῆς ἐρεῦνης γνωρίζομεν τὰ ἐλατήρια τῶν πράξεων τῶν ἀνθρώπων, ἵνα οὕτω δυνάμεθα νὰ χειραγωγῶμεν αὐτοὺς καὶ νὰ κυβερνῶμεν τὸ κράτος. Παρὰ τὸν Βάκωνα ἐπίδρασιν ἐπ' αὐτοῦ ἤσκησεν ἡ γεωμετρία τοῦ Εὐκλείδου καὶ ἡ μηχανικὴ τοῦ Γαλιλαίου. Ἐντεῦθεν ὡς ἰδεῶδες τῆς ἐπιστήμης θεωρεῖ τὸ παραγωγικὸν σύστημα τῆς μαθηματικῆς μεθόδου. Ἀλλ' ἐνῶ ὁ Καρτέσιος καὶ ὁ Σπινόζας καταντῶσιν εἰς τὸν ὀρθολογισμόν, εἰς τὴν ἀποδοχὴν ἐμφύτων ἰδεῶν, γενικῶν ἐννοιῶν ἀνεξαρτήτων ἀπὸ τῆς κατ' αἴσθησιν ἀντιλήψεως, αὐτοφανῶν ἀξιωμάτων, ὁ Χόββες παραμένει ἐμπειριοκρατικός. Κατ' ἀκολουθίαν γεννᾶται δι' αὐτὸν τὸ πρόβλημα τοῦ συμβιβασμοῦ μεταξὺ τῆς ἐμπειρίας, ἐκ τῆς ὁποίας πηγάζουσιν ὅλαι αἱ ἐννοιαὶ καὶ αἱ γνώσεις ἡμῶν, καὶ τῆς μαθηματικῆς μεθόδου, κατὰ τὴν ὁποίαν πᾶσα ἡ γνῶσις δέον νὰ παράγεται ἐξ ὀλίγων τινῶν ὀρισμῶν καὶ

ἀξιωμάτων. Ὁ Χόββες δέχεται διττὴν ἔννοιαν τῆς ἀληθείας. Ἀληθὲς ἐν μαθηματικῇ ἔννοιά εἶνε πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ παραχθῇ ἐκ δεδομένου ὁρισμοῦ κατὰ λογικὴν τάξιν. Τὸ ὅλον ὅμως σύστημα τῶν ὁρισμῶν καὶ τῶν ἀξιωμάτων εἶνε ἀληθὲς ἐφ' ὅσον συμφωνεῖ πρὸς τὴν ἐμπειρίαν. Ταῦτα δηλαδὴ δὲν εἶνε αὐτοφανεῖς καὶ ἔμφυτοι ἰδέαι, ἀλλ' ὑποθέσεις, ὧν ἡ ἀλήθεια ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς πρὸς τὴν ἐμπειρίαν συμφωνίας τῶν ἐξ αὐτῶν πορισμάτων, ἢ ἐκ τῆς χρησιμότητος αὐτῶν τούτων πρὸς διατύπωσιν τῆς ἐμπειρικῆς γνώσεως. Τὰ ποικίλα περιεχόμενα τῆς ἐμπειρίας ἀνάγομεν εἰς ὅσον τὸ δυνατὸν ὀλιγωτέρας θεμελιώδεις ἔννοιαι, ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ δὲ τούτων σχηματίζομεν νέας καὶ συνθετωτέρας ἔννοιαι, ὡς ἐν τῇ ἀριθμητικῇ. Ὁ Χόββες ἐξοβελίζει πρὸς τούτοις τὴν ἔννοιαν τοῦ τελικοῦ αἰτίου ἐκ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐξηγήσεως τοῦ κόσμου, δεχόμενος ὅτι τὰ πάντα τελοῦνται κατὰ φυσικὸν τρόπον διὰ τῆς ἐνεργείας φυσικῶς δρῶντων αἰτίων. Ἀλλαις λέξεσιν εἶνε φυσιοκρατικός. Τὴν μηχανικὴν ὅμως ἐξήγησιν μεταφέρει καὶ ἐπὶ τὰ πνευματικὰ φαινόμενα ἀρνούμενος τὸ αἶϋλον τῆς ψυχῆς. Εἶνε λοιπὸν καὶ ὑλιστής.

Ὁ Χόββες ἐπιθυμεῖ κατὰ ταῦτα νὰ ἰδρύσῃ ὀλόκληρον τὴν ἐπιστήμην ἐπὶ τῆς μηχανικῆς περὶ τῆς φύσεως θεωρίας. Τὰ πάντα ἐν τῇ φύσει ἀνάγονται εἰς κίνησιν ὑλικῶν ἀτόμων καὶ τελοῦνται κατὰ μηχανικοὺς νόμους. Ὑπὸ τοὺς νόμους τούτους ὑπάγονται καὶ τὰ φαινόμενα τῆς ὀργανικῆς ζωῆς, ὡς καὶ ὁ πραγματικὸς βίος. Ἐντεῦθεν ἔπεται ὅτι ὄχι μόνον αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι, ἀλλὰ καὶ αἱ πνευματικαὶ μετὰ τῆς κοινωνιολογίας δέον νὰ στηρίζονται ἐπὶ τῶν μηχανοκρατικῶν προϋποθέσεων. Πᾶσα μεταβολὴ εἶνε κίνησις, ἢ δὲ κίνησις ἀποτελεῖ τὸ μόνον αἶτιον τῶν ἰδιοτήτων τῶν ὄντων. Ἄρα πᾶσα φιλοσοφία εἶνε θεωρία περὶ κινήσεως. Ἐκ τῆς ἀρχῆς δὲ ταύτης ἀφορμώμενος πειρᾶται ὁ Χόββες νὰ παραγάγῃ τὸ ὅλον

σύστημα αὐτοῦ. Συμφώνως πρὸς τὴν θεμελιώδη ταύτην ἀρχὴν δέον πᾶσα ἢ πραγματικότης νὰ συνίσταται ἐξ ὕλης, καὶ αὐτὰ ἀκόμη τὰ ψυχικὰ φαινόμενα. Καὶ πράγματι τὰ αἰσθήματα καὶ τὰ συναισθήματα οὐδὲν εἶνε ἄλλο κατ' αὐτὸν παρὰ κινήσεις ἐλαχίστων μορίων τοῦ σώματος, ὡς καὶ ἡ συνείδησις καθόλου συνίσταται εἰς κινήσεις ὀρισμένου τμήματος τοῦ ὄργανισμοῦ. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ κινήσεις μόνον κινήσιν δύναται νὰ παραγάγῃ συμφώνως πρὸς τὴν μηχανοκρατικὴν ἀρχὴν, συναισθάνεται ὁ Χόββες τὴν δυσχέρειαν, τὴν ὁποίαν δημιουργεῖ ἡ ὑλιστικὴ αὕτη προϋπόθεσις αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο χαρακτηρίζει ἐν τέλει τὴν συνείδησιν ὡς ἀνεξήγητον θαῦμα.

Μετὰ τῆς φυσιοκρατίας καὶ τῆς ὑλοφροσύνης ταύτης, ἣτις ἐκδέχεται τὰ πάντα ὑλικά καὶ ἐκ μηχανικῶν αἰτίων τελούμενα, συνδέεται στενῶς ἡ ἀρνησις τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως καὶ ἡ ἀπόπειρα ὅπως ἐξηγήσῃ τὰς ἀνθρωπίνους πράξεις καὶ τὴν κοινωνίαν κατὰ τρόπον ὅλως φυσικόν. Πρὸς τοῦτο δέχεται τὴν ὁρμὴν τῆς αὐτοσυντηρησίας ὡς τὴν βασικὴν ὁρμὴν, ἣτις διέπει τὰς πράξεις ἡμῶν καὶ ἐπὶ τῆς ὁποίας στηρίζεται ἡ ἠθική. Ὁ ἄνθρωπος προσαρμόζεται εἰς τοὺς θεσμοὺς τῆς κοινωνίας καὶ ἐξυπηρετεῖ τὸ κοινὸν ἀγαθόν, ἐπειδὴ ταῦτα συντελοῦσιν εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ συντήρησιν, ἄρα ἐκ τοῦ καλῶς νοουμένου ἰδίου αὐτοῦ συμφέροντος.

Ἐπὶ τῆς βάσεως ταύτης στηρίζει ὁ Χόββες τὴν περὶ κράτους θεωρίαν αὐτοῦ, ἣτις εἶνε τὸ σημαντικώτερον καὶ μᾶλλον ἐνδιαφέρον τμήμα τῆς φιλοσοφίας του. Ὁ ἄνθρωπος κινεῖται ὑπὸ τῆς μηχανικῆς ἀντικρῶς ἀνάγκης ὅπως δημιουργήσῃ τὸ κράτος καὶ κοινωνικὸν βίον διατεταγμένον κατὰ ἠθικὰς ἀρχάς. Ἐκ φύσεως ἐγωϊστῆς διέπεται ὑπὸ τῆς ὁρμῆς πρὸς τὸ ἴδιον αὐτοῦ ἀτομικὸν ὄφελος, τὴν κτῆσιν ὡς οἶόν τε περισσοτέρων ἀγαθῶν. Ἐντεῦθεν ἡ πρωταρχικὴ κατάστασις τῆς συμβιώσεως τῶν

ἀνθρώπων συνίσταται εἰς τὸν πόλεμον ὄλων ἐναντίον ὄλων, τοῦ ὁποίου ἀποτέλεσμα εἶνε ἡ ἔλλειψις πάσης ἀσφαλείας. Ἐκ τῆς καταστάσεως ταύτης οὐδεμία ἀπαλλαγὴ θὰ ἦτο δυνατὴ εἰάν αἱ ἐπιθυμίαι καὶ τὰ πάθη ἦσαν τὸ μόνον συστατικὸν στοιχεῖον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Τοῦτο ὁμως δὲν συμβαίνει, διότι ὁ ἄνθρωπος εἶνε πεποικισμένος καὶ διὰ λογικοῦ, τὸ ὁποῖον βοηθεῖ αὐτὸν νὰ ἀναζητήσῃ τέλος πρὸς τὴν αὐτοσυντηρησίαν αὐτοῦ μέσα καλύτερα τῆς ἔριδος καὶ τῆς ἐξοντωτικῆς πάλης. Τὰ μέσα ταῦτα εἶνε ἡ συμφωνία τῶν καθ' ἕκαστον ἀτόμων πρὸς ἀλληλα, ἡ ὁποία ὑποχρεώνει αὐτὰ νὰ σέβωνται τὴν ἰδιοκτησίαν ἀλλήλων. Ἐντεῦθεν ἔπεται ὅτι ὁ ὑψιστος φυσικὸς νόμος τῆς φύσεως ἀπαιτεῖ εἰρήνην μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων. Ἐξ αὐτοῦ ἔπονται πᾶσαι αἱ καθ' ἕκαστον ἀρεταί, ἡ ἐμπιστοσύνη καὶ ἡ ἀλληλοβοήθεια, ἡ νομιμοφροσύνη καὶ ἡ αὐτοκυριαρχία, ὡς ἀναγκαῖοι ὄροι διὰ τὴν ὑπόστασιν τῆς εἰρήνης καὶ τῆς κοινωνίας. Τὸ «ὄ σὺ μισεῖς ἑτέρω μὴ ποιήσεις», εἶνε ἡ προϋπόθεσις τῆς συμβιώσεως τῶν ἀνθρώπων. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος εἶνε ὄν ἀδύνατον ἐκ φύσεως καὶ ἀτελές, οὐδεμίαν ἀξίαν θὰ εἶχεν ἡ συμφωνία ἐκείνη καὶ ἡ ὑπὸ τῶν καθ' ἕκαστον ἀτόμων εὐλάβεια τῶν ἠθικῶν ἐντολῶν. Πρὸς ἀποτελεσματικὴν καὶ πλήρη τήρησιν αὐτῶν χρειάζεται ἰσχυρὰ αὐθεντία, ἥτις νὰ ἀναγκάζῃ πάντας ἀνεξαρτήτως εἰς ὑπακοήν. Ἡ αὐθεντία αὕτη εἶνε τὸ κράτος, ὅπερ σημαίνει παραίτησιν τῶν καθ' ἕκαστον ἀπὸ τῆς δυνάμεως καὶ ἀνάθεσιν αὐτῆς εἰς μίαν μόνον βούλησιν. Αὕτη δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ εἶνε βούλησις ἑνὸς ἀνθρώπου, ἀλλὰ δύναται νὰ εἶνε ἡ βούλησις ἀριθμοῦ τινος ἀνθρώπων, ἡ κοινοβουλευτικὴ λ.χ. πλειονοψηφία. Ὅτι ἔχει σημασίαν εἶνε ὅτι ἡ βούλησις αὕτη ἀνάγκη νὰ εἶνε ἀπεριόριστος, νὰ ἴσταται ὑπεράνω τοῦ νόμου καὶ νὰ κέκτηται τὴν ἀναγκαίαν δύναμιν πρὸς ἐπιβολὴν ἑαυτῆς. Τὴν δύναμιν ταύ-

την τοῦ κράτους παραβάλλει ὁ Χόββες πρὸς τὸν Λεβιάθαν, τὸ τρομερὸν τέρας τοῦ βιβλίου τοῦ Ἰὼβ (Ἰὼβ 41, 25). Ὑπ' αὐτῆς δέον νὰ διέπεται οὐ μόνον ὁ πολιτικός ἀλλὰ καὶ ὁ πνευματικός καθόλου βίος τῶν ἀνθρώπων. Τὸ κράτος πρέπει λοιπὸν νὰ ὁρίζῃ ὑπὸ τίνα μορφήν θὰ λατρεύεται τὸ θεῖον ὡς καὶ τί εἶνε καλὸν καὶ τουναντίον. Οἱ νόμοι τοῦ κράτους ἀποφαίνονται τί δέον νὰ πιστεύωσι καὶ τί δέον νὰ πράττωσι τὰ ἄτομα, ἐκ τῶν ὁποίων ἀποτελεῖται. Ἐν ἑναντία περιπτώσει, ἐὰν δηλαδή ὁ καθ' ἕκαστον ἀφίετο ἐλεύθερος εἰς τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις του, θὰ κατεβάλλοντο πάλιν τὰ σπέρματα πρὸς διαρκεῖς ἔριδας καὶ ἀναστατώσεις.

Διὰ τῶν ἰδεῶν τούτων ἐστήριξεν ὁ Χόββες θεωρητικῶς τὴν ἀπόλυτον μοναρχίαν, συγχρόνως δὲ ἤσκησεν ἰσχυρὰν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς μετ' αὐτὸν ἀγγλικῆς φιλοσοφίας, ἀκόμη δὲ καὶ ἐπὶ τῶν πολιτικῶν θεωριῶν τοῦ Αὐγούστου Κόντ. Τὸ ἀπόλυτον καὶ ἀπεριόριστον τῆς κρατικῆς δυνάμεως δέχεται εἰς τόσον μεγάλον βαθμὸν, ὥστε καὶ ἡ μεταξὺ θρησκείας καὶ δεισιδαιμονίας διάκρισις νὰ καθορίζεται ὑπὸ τῆς πρὸς τὸ κράτος σχέσεως.

ΕΡΒΕΡΤΟΣ Ο ΕΚ CHERBURY

Ἡ φυσιοκρατία καὶ ὁ ὕλισμὸς τοῦ Χόββες ἦτο φυσικὸν νὰ προκαλέσωσιν ἰσχυρὰν ἀντίδρασιν. Ἰδιαιτέρως ἡ ἀδιαφορία αὐτοῦ πρὸς τὴν ἀλήθειαν τῆς θρησκείας, τὸ περιοχόμενον τῆς ὁποίας ἔκρινεν οὐχὶ συμφώνως πρὸς τὸ κοιτήριον τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ πρὸς τὸ τῆς σκοπιμότητος. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν τρόπον τοῦτον τῆς θεωρήσεως τῆς θρησκείας, ὅστις δὲν ἀποκλείει τὸν σεβασμὸν πρὸς τὴν κατὰ παράδοσιν πίστιν, δημιουργεῖ ὁ Ἐρβερος (1581-1648) νέαν ροπὴν, γνωστὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ἀγγλικοῦ Δεισμοῦ, ἣτις ἀποβαίνει βραδύτερον λίαν ση-

μαντική διὰ τὸν πνευματικὸν βίον τῆς Ἀγγλίας. Ὁ Ἐρ-
 βερτος ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν μίαν ἀληθῆ ἰθρησκείαν τοῦ
 λόγου, τῆς ὁποίας αἱ ἀλήθειαι εἶνε αὐτοφανεῖς καὶ δύ-
 νανται νὰ ἀποδειχθῶσι καὶ τὴν ὁποίαν θεωρεῖ ὡς ἐπί-
 στεψιν τοῦ ὅλου οἰκοδομήματος τῆς ἀνθρωπίνης γνώ-
 σεως. Κατὰ τὴν πεποίθησιν αὐτοῦ, ὡς καὶ τοῦ Δεϊσμοῦ
 καθόλου, τὸ ἀνθρώπινον λογικὸν εἶνε πηγὴ τῆς ἰθρη-
 σκευτικῆς ἀληθείας, ἣ ὁποία κατ' ἀκολουθίαν δὲν στη-
 ρίζεται ἐπὶ τῆς αὐθεντίας τῆς Ἐκκλησίας, οὔτε ἔχει ἀνάγ-
 κην θείας ἀποκαλύψεως. Ἡ θέσις τῶν ἰθισωτῶν τοῦ
 Δεϊσμοῦ πρὸς τὴν ἐξ ἀποκαλύψεως ἰθρησκείαν ἐμφανίζει
 πολλὰς ποικιλίας. Οἱ μὲν ταυτίζουσι τὴν λογικὴν ἢ φυ-
 σικὴν ἰθρησκείαν πρὸς τὸν Χριστιανισμόν· ἄλλοι διακρί-
 νουσι τὴν «ἀπλῆν καὶ ἀληθῆ» διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ,
 σύμφωνον πρὸς τὰς θεμελιώδεις ἰδέας τῆς λογικῆς ἰθρη-
 σκείας, ἀπὸ τῶν δογματικῶν προσυθηκῶν τῶν θεολόγων,
 τῶν ποιητῶν καὶ τοῦ κλήρου· καὶ ἄλλοι τέλος κηρύσσον-
 ται ἐν ὀνόματι τῆς ἐλευθέρας σκέψεως ἐχθροὶ πρὸς τὴν
 χριστιανικὴν καθόλου ἰθρησκείαν. Κοινὸν ὅμως πρὸς ἀλ-
 λήλας ἔχουσιν ὅλαι αἱ δεϊστικαὶ ροπαὶ τὴν ἰδέαν ὅτι
 ὑπάρχει λογικὴ ἰθρησκεία, ἣτις εἶνε συγχρόνως φυσικὴ,
 δηλαδή, ὅτι εἶνε αὐτὸ τοῦτο ἢ πρωταρχικὴ ἰθρησκεία τῆς
 ἀνθρωπότητος. Οὕτως αἱ ἔννοιαι τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ
 πρωταρχικοῦ προσλαμβάνουσι νέαν σημασίαν, ἀποβαί-
 νουσι δηλαδή ταυτόσημοι πρὸς τὴν ἔννοιαν τοῦ λογικοῦ.
 Φύσις καὶ λόγος δὲν τελοῦσιν εἰς ἀντίθεσιν, ἀλλὰ συνα-
 νήκουσιν ὀργανικῶς. Κατ' ἀκολουθίαν οὔτε ὁ κόσμος εἶνε
 ἀπλῶς σύνολον μηχανικῶν συναρτήσεων οὔτε ὁ ἀνθρω-
 πος φυσικὸν μόνον ὄν διεπόμενον ὑπὸ τῆς ἀψιθυμίας,
 τοῦ φόβου καὶ τῆς ὀρμῆς πρὸς κτῆσιν, τουναντίον εἶνε
 φύσει κοινωνικὸν ὄν ρέπον πρὸς κοινωνικότητα ἐκ τῶν
 ἐμφύτων αὐτῷ ὀρμῶν τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ἀμοιβαίας εὐ-
 νοίας. Παρὰ τὰς ἐμφύτους δὲ ταύτας ὀρμὰς κέκτηται

καὶ ἐμφύτους θρησκευτικὰς ἰδέας, τὰς ὁποίας ἐπεκτείνου-
σιν ἔπειτα εἰς ὅλην τὴν σφαῖραν τῆς γνώσεως. Τοιουτο-
τρόπως παρὰ τὴν ἐμπειριοκρατίαν τοῦ Βάκωνος καὶ τὸν
συμβατισμὸν τοῦ Χόββες γεννᾶται καὶ τρίτη, ἀντίθετος
πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις ταύτας, ροπή, τὴν ὁποίαν χαρακτη-
ρίζει ἡ πίστις εἰς αὐτοφανεῖς καὶ δι' ἐνοράσεως ληπτὰς
γενικωτάτας καὶ ἀπλᾶς λογικὰς ἰδέας. Ἐναντίον αὐτῆς
στρέφεται ὁ Λώκ διὰ τῆς παλινορθώσεως τῆς ἐμπειριο-
κρατίας καὶ ὁ σκεπτικισμὸς τοῦ Χιούμ.

Η ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗ ΙΔΕΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΛΕΪΒΝΙΤΙΟΥ

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν μονήρη Σπινόζαν, ὁ Λεϊ-
βνίτιος (1646-1716) διακρίνεται διὰ τὸ πολυάσχολον αὐ-
τοῦ, τὴν ἀδιάκοπον δραῖσιν καὶ τὴν θαυμαστὴν πολυμέ-
ρειαν. Θεραπεύων κατ' ἐξοχὴν τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὰ
μαθηματικά, ἔγραψε συνάμα περὶ νομισμάτων καὶ με-
ταλλείων, ἠσχολήθη περὶ τὸ σχέδιον καταδυομένου πλοίου,
περὶ τὴν τελειοποίησιν τοῦ ὀπτικοῦ φακοῦ κ.ἄ. Ἀνεκά-
λυψε τὸν διαφορικὸν λογισμὸν ἀνεξαρτήτως τοῦ Νεύτω-
νος καὶ ἐγένετο ὁ εἰσηγητὴς τῆς ιδρύσεως τῆς Ἀκαδη-
μίας τῶν ἐπιστημῶν τοῦ Βερολίνου, τῆς ὁποίας ἐ χρημά-
τισε πρῶτος πρόεδρος. Ὅπως ὁ Καρτέσιος καὶ ὁ Πασκάλ,
ἐνεφάνισε καὶ ὁ Λεϊβνίτιος ἐξαιρετῶς ἰσχυρὰν πρόωρον
ἀνάπτυξιν. Δεκαπενταετῆς γνωρίζει τὰ ἔργα τοῦ Καρτε-
σίου, τοῦ Γκασσέντι, τοῦ Χόββες, τῶν Σχολαστικῶν καὶ
τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων καὶ κηρύσσεται ὑπὲρ τῆς νεω-
τέρας μηχανοκρατικῆς φυσικῆς, κατόπιν συγκρίσεως αὐτῆς
πρὸς τὴν φυσικὴν τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας. Αἱ σχέσεις
του πρὸς ἡγεμονικὰς Αὐλὰς ὀδηγοῦσιν αὐτὸν καὶ εἰς τὴν
πολιτικὴν καὶ τὴν διπλωματίαν. Ὡς πολιτικὸς συλλαμ-
βάνει τὸ σχέδιον τῆς ἐνώσεως ὅλων τῶν κρατῶν τῆς Εὐρώ-
πης κατὰ τῶν Τούρκων, ὡς καὶ τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλη-

σιῶν. Διὰ τῆς ἐπισκέψεως τῶν Παρισίων, ὅπου ἠδύνατο νὰ ἐργασθῆ ἀποτελεσματικώτερον ὑπὲρ τοῦ σχεδίου ἐκείνου, γνωρίζει τὸ κέντρον τῆς μαθηματικῆς καὶ φυσικῆς ἐρεῦνης, ἐν τῇ ὁποίᾳ κατέλαβεν ὀλίγον ὕστερον ἐπιφανεστάτην θέσιν διὰ τῶν μαθηματικῶν του ἀνακαλύψεων. Εἰς τὰς σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τὴν βασίλισσαν τῆς Πρωσσίας Σοφίαν καὶ τὸν πρίγκιπα Εὐγένιον τῆς Αὐστρίας ὀφείλομεν τὰ δύο αὐτοῦ κύρια ἔργα, τὴν «Θεοδικίαν», ἣτις προῆλθεν ἐκ φιλοσοφικῶν ὁμιλιῶν μετὰ τῆς βασιλίσσης, καὶ τὴν «Μοναδολογίαν», γραφεῖσαν χάριν τοῦ πρίγκιπος, ὅστις ἔφερε τὸ χειρόγραφον πάντοτε μεθ' ἑαυτοῦ, οὐδέποτε συναινέσας νὰ δανείσῃ αὐτὸ εἰς οὐδένα. Συνέπεια τῆς πολυασχόλου καὶ πολυμεροῦς δράσεως τοῦ ἀνδρὸς εἶνε ἡ ἔλλειψις συστηματικῆς καὶ ἀπληροτισμένης ἐκθέσεως τῶν φιλοσοφικῶν του δοξασιῶν. Ἄλλ' ὅμως ἡ ἐξαιρετικὴ πολυμέρεια τοῦ διαφέροντος καὶ ἡ τεραστία εὐρυμάθεια, ἣτις διακρίνει αὐτὸν ἀπὸ τῶν πρὸ αὐτοῦ, συνδέεται μετὰ τῆς ἐμφύτου ροπῆς πρὸς ἑναρμόνισιν καὶ συνδιαλλαγὴν τῶν ἀντιθέσεων τῆς πρὸ αὐτοῦ φιλοσοφικῆς διανοήσεως. Ὅπως δηλαδὴ ἐνδιαφέρεται διὰ τὸν καθορισμὸν ἐνιαίας καὶ καθολικῆς γλώσσης, διὰ τὴν περιεκτικὴν ὁργάνωσιν τῆς ὅλης ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης, διὰ τὴν ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν, οὕτω καὶ τὸ φιλοσοφικόν του σύστημα δύναται νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς προσπάθεια πρὸς συνένωσιν ὅλων τῶν ὀρθῶν ἰδεῶν τῶν πρὸ αὐτοῦ φιλοσόφων καὶ πρὸς ἄρσιν τῶν ἀντιθέσεων. Φρειδερίκος ὁ Μέγας εἶπε περὶ αὐτοῦ ὅτι ἀποτελεῖ αὐτὸς μόνος μίαν ὁλόκληρον ἀκαδημίαν. Ὁ ἴδιος δὲ εἶχεν ὡς ἀξίωμα κατὰ τὸν βίον του ὅτι πᾶσα ὥρα ἡ ὁποία χάνεται σημαίνει ἀφανισμὸν μέρους τῆς ζωῆς. Τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἐσκαλίσθη δικαίως ἐπὶ τῆς σαρκοφάγου του.

Ἡ ὅλη φιλοσοφικὴ διανόησις τοῦ Λεϊβνιτίου διέπεται ὑπὸ θεμελιωδῶν τινῶν ἀρχῶν, εἰς τὰς ὁποίας κα-

τήντησε θεωρητικῶς καὶ ἐκ τῶν προτέρων. Ἡ ὀρθολογιστικὴ ροπὴ εἶνε παρ' αὐτῷ τόσον ἰσχυρά, ὥστε ἀρνεῖται καὶ αὐτὸ τὸ δυνατόν τῆς ἐμπειρίας. Ὁ ἄκρος οὗτος ὀρθολογισμὸς προέρχεται ἐκ τῆς βαθείας αὐτοῦ πεποιθήσεως, κατὰ τὴν ὁποίαν οἰαδήποτε ἐπίδρασις ἐπὶ τῆς ψυχῆς εἶνε ἀνεξήγητος καὶ αὐτὸ τοῦτο ἀκατανόητος. Ἐντεῦθεν συνάγει ὅτι οὐδὲν δύναται νὰ εἰσέλθῃ εἰς αὐτὴν καὶ ὅτι πᾶν ὅ,τι ὑπάρχει ἐν αὐτῇ κέκτηται αὕτη ἐξ ἀρχῆς, τουτέστιν ὅτι αἱ ἰδέαι εἶνε ἔμφυτοι. Ὅλος λοιπὸν ὁ ψυχικὸς βίος οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ αὐτανάπτυξις τῆς ψυχῆς, ἄνευ τινὸς σχέσεως πρὸς τὰ ὄντα καὶ τὰ φαινόμενα τοῦ ἐκτὸς κόσμου. Γνώσις σημαίνει ἀνάπτυξιν τοῦ περιεχομένου τῆς ψυχῆς διὰ τῆς ὑψώσεως αὐτοῦ εἰς τὴν συνείδησιν. Ἡ γνώσις δὲ αὕτη περιέχει ἀντικειμενικὴν ἀλήθειαν, ἐπειδὴ τὰ ψυχικὰ φαινόμενα καὶ οἱ νόμοι τῆς συνδέσεως αὐτῶν ἀντικατοπτρίζουσι τὸν ἐκτὸς κόσμον. Πᾶν ὅ,τι ὑπάρχει νοεῖται μόνον κατ' ἀναλογίαν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς. Τοῦ βίου αὐτῆς στοιχεῖα εἶνε αἱ παραστάσεις, αἵτινες κέκτονται διαφόρους βαθμοὺς σαφηνείας. Σαφεῖς καὶ εὐκρινεῖς καθίστανται ἐφ' ὅσον συνδέονται πρὸς ἀλλήλας διὰ τῶν λογικῶν νόμων τῆς νοήσεως. Οἱ νόμοι οὗτοι ρυθμίζουσι τὰς παραστάσεις οὕτως, ὥστε νὰ φθάνωμεν εἰς ἀληθῆ γνῶσιν. Δέον λοιπὸν νὰ εἶνε συγχρόνως οἱ ὑπιστοι νόμοι, οἵτινες διέπουν τὴν ἐκτὸς ἡμῶν πραγματικότητα. Τοῦτο ὅμως σημαίνει ὅτι πάντα τὰ φαινόμενα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου ὑπόκεινται εἰς αὐστηρὰν νομοτέλειαν, ἀξίωμα ὅπερ ἀπαντῶμεν καὶ παρὰ Καρτεσίω, Χόββες καὶ Σπινόζα. Οἱ διάφοροι βαθμοὶ τῆς σαφηνείας τῶν παραστάσεων, αἵτινες δύνανται νὰ μεταβαίνωσιν ἐκ τῆς μεγίστης ἀσαφείας εἰς τὴν μεγίστην σαφήνειαν βαθμιαίως καὶ δι' ἀνεπαισθήτων διαφορῶν, ὑποσημαίνουν ὅτι καὶ ἐν τῷ ἐκτὸς ἡμῶν κόσμῳ ὑπάρχουσιν οἱ διάφοροι οὗτοι βαθμοὶ τῆς ἐντάσεως καὶ ὅτι ἐν-

ταῦθα ὑφίσταται βαθμιαία μεταβολή καὶ ἐξέλιξις, συνεχῆς καὶ ἄνευ ἀλμάτων. Οὕτως ἀνακαλύπτει ὁ Λεϊβνίτιος τὸν νόμον τῆς συνεχείας, τὴν πλήρη διατύπωσιν τοῦ ὁποίου παρέσχε διὰ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ εὑρεθέντος ἀπειροστικοῦ λογισμοῦ. Πρὸς τούτοις ἀναπτύσσει ὁ Λεϊβνίτιος τὸ σύστημά του ἐλέγχων τοὺς πρὸ αὐτοῦ φιλοσοφήσαντας, ἰδίᾳ τὸν Καρτέσιον καὶ τὸν Σπινόζαν. Σκοπὸς τῆς διανοήσεώς του εἶνε ἡ ἄρσις τῶν δυσχερειῶν, αἵτινες ἐδημιουργήθησαν διὰ τῆς φιλοσοφίας αὐτῶν, πρὸ πάντων ἡ ἐξομάλυνσις τῆς μεταξὺ μηχανικῆς καὶ τελολογικῆς θεωρήσεως τῆς φύσεως ἀντίθεσις. Ὁ Καρτέσιος ἀφορμώμενος ἐκ τοῦ νόμου τῆς αἰτίας ἄρνεῖται εἰς τὸ ἄτομον πᾶσαν ἐνέργειαν, ὁ δὲ Σπινόζας χωρῶν περαιτέρω, ἄρνεῖται εἰς αὐτὸ πᾶσαν αὐτοτέλειαν. Ὁ Λεϊβνίτιος τοῦναντίον, χωρὶς νὰ ἀπορρίπτῃ τὴν ἀποδοχὴν παραγόντων πανταχοῦ ὁμοειδῶν, λαμβάνει ὑπ' ὄψιν καὶ τὴν ποιοτικὴν ἰδιοτυπίαν καὶ τὸ μοναδικὸν τοῦ ἀτόμου, εἰς τὸ ὁποῖον ἀναγνωρίζει ἰδίαν αὐτοτελεῆ ἀξίαν.

Ἀναλύων τὴν ἔννοιαν τῆς οὐσίας καταντᾷ εἰς συμπεράσματα διάφορα ἐκείνων, εἰς τὰ ὁποῖα ἔφθασεν ὁ Καρτέσιος. Ἡ περὶ ὕλης ἀντίληψις ἐκείνου εἶνε κατὰ τὸν Λεϊβνίτιον σφαλερά, διότι ἐκτεταμένη οὐσία εἶνε κατ' αὐτὸν ἀδύνατος. Τὰ πραγματικὰ ὄντα δὲν κέκτῃνται μόνον ἔκτασιν, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν ἀπορρέει ἐνέργεια, εἶνε λοιπὸν ἐστίαί καὶ κέντρα δυνάμεως. Ἡ ἔννοια δὲ αὐτῆς εἶνε δι' αὐτὸν θεμελιώδης. Ἀλλ' ἡ ἔκτασις ὄχι μόνον δὲν εἶνε τὸ θεμελιῶδες γνῶρισμα τῶν ὑλικῶν ὄντων, ἀλλ' οὔτε ὑπάρχει κἄν, διότι δὲν εἶνε ἰδιότης προσιδιάζουσα εἰς τὰ ὄντα. Τοῦτο δὲ διότι, ἐπειδὴ ὅ,τι κέκτῃται ἔκτασιν εἶνε κατ' ἀνάγκην σύνθετον, τὸ κυρίως πραγματικὸν ἀποτελεῖται ἐκ τῶν ἐσχάτων στοιχείων, εἰς ἃ ἀναλύεται τὸ σύνθετον. Τὰ στοιχεῖα ὅμως ταῦτα ἀνάγκη νὰ μὴ εἶνε ἔκτατά, ἐπειδὴ ἐν ἐναντία περιπτώσει θὰ ἦσαν μεριστά

καὶ κατὰ συνέπειαν σύνθετα. Ἐκ τούτου ἄγεται ὁ Λεϊβνίτιος εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ οὐσία τῶν ὄντων δὲν εἶνε ἡ ἔκτασις, ἀλλ' αἱ ἔσχαται καὶ μὴ ἔκταται δυνάμεις, ἔκ τῶν ὁποίων συνίσταται πᾶν ὅ,τι ἔχει ἔκτασιν. Τὰς ἀπλᾶς ταύτας δυνάμεις καλεῖ μονάδας. Αἱ δυνάμεις αὗται δὲν εἶνε ὑλικάι, διότι στεροῦνται ἐκτάσεως. Ἡ φύσις λοιπὸν αὐτῶν εἶνε κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὴν ψυχὴν, ἣτις εἶνε καὶ αὐτὴ μονάς, πνευματικὴ. Ἄλλαις λέξεσι, τὸ ὄντως ὄν εἶνε μόνον πνευματικόν. Ἡ ὕλη ἢ ἡ ἔκτασις εἶνε ἀπλῶς ἢ μορφή, ὑπὸ τὴν ὁποίαν γίνεται εἰς ἡμᾶς αἰσθητὴ ἢ πνευματικὴ φύσις, ὑπάρχει τουτέστι κατὰ τὸ φαινόμενον, μόνον διὰ τῆς νοούσης συνειδήσεως. Ἐκ τῶν πνευματικῶν τούτων μονάδων ἀποτελεῖται ὁλόκληρον τὸ σύμπαν. Διαφέρουσι δὲ ἀλλήλων αἱ μονάδες δι' ἔσωτερικῶν ἰδιοτήτων, δηλαδή διὰ τῆς σαφηνείας καὶ τῆς ἔναργείας τῶν παραστάσεων, ἣτις εἶνε ὁ λόγος τῆς τεραστίας διαβαθμίσεως αὐτῶν ἀπὸ τῆς κατωτάτης μέχρι τῆς ὑψίστης. Εἰς τὴν διαβάθμισιν ταύτην καταντᾷ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ νόμου τῆς συνεχείας, τῆς ἀδιακόπου καὶ συνεχοῦς συναρτήσεως ἐν τῇ ποικιλίᾳ τῶν μεταβάσεων. Συμφώνως πρὸς αὐτὸν οὐδαμοῦ ὑπάρχει χάσμα ἢ πῆδημα καὶ κατ' ἀκολουθίαν οὔτε μεταξὺ συνειδητοῦ καὶ ἀσυνειδήτου. Τουναντίον μεταξὺ τῶν ἀσυνειδήτων, τῶν ληθαργουσῶν μονάδων καὶ τῆς αὐτοσυνειδησίας ὑπάρχει ἀπειρία διαμέσων σταδίων. Δέχεται δηλαδή ὁ Λεϊβνίτιος καθολικὴν τινὰ ἐμψύχωσιν χωροῦσαν ἀπὸ τοῦ κατωτάτου μέχρι τοῦ ἀνωτάτου βαθμοῦ, ἐπειδὴ ἄλλως ἢ γένεσις τῆς συνειδήσεως, ἔτι δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ αἰσθήματος θὰ ἦτο ἀνεξήγητος καὶ ἀκατανόητος. Ἐν τῇ διαβαθμίσει ταύτῃ τὴν κατωτάτην βαθμίδα κατέχουσι μονάδες μετὰ ἀσυνειδήτου, συγκεχυμένου καὶ σκοτεινοῦ παραστατικοῦ βίου. Ὑπεράνω αὐτῶν ἴστανται αἱ ψυχαί, μονάδες κεκτημένα σαφῆ παραστατικὸν βίον, πεπροικισμένα μετὰ μνήμης

καὶ συνδεδεμένοι πρὸς ομάδας κατωτέρων μονάδων, αἵτινες ἀποτελοῦσι τὸ σῶμα αὐτῶν. Τὴν ἀνωτάτην βαθμίδα κατέχουσιν αἱ μετὰ λόγου πεπροικισμένοι μονάδες, αἵτινες προσιδιάζουσιν εἰς μόνον τὸν ἄνθρωπον. Διὰ τοῦτο καὶ μόνος αὐτὸς κέκτηται συνειδητὴν ἀθανασία, ἐνῶ αἱ λοιπαὶ μονάδες μεταβαίνουν μετὰ θάνατον εἰς καταστάσιν ληθαργούσης ζωῆς. Ὑψίστη μονὰς εἶνε ὁ θεός, ὅστις εἶνε ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ πηγὴ πασῶν τῶν ἄλλων μονάδων.

Αἱ μονάδες αὗται εἶνε ὄντα ἐντελῶς αὐτοτελῆ καὶ ἀνεξάρτητα ἀλλήλων. Ἐκάστη αὐτῶν ἀποτελεῖ ἴδιον κόσμον καθ' ἑαυτὸν ὑπάρχοντα, συμφώνως πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς ἀτομικότητος, ἣτις ἀποτελεῖ τὸ κέντρον τῆς φιλοσοφίας τοῦ Λεϊβνιτίου καὶ τὴν ὁποίαν ἀνέπτυξεν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Σπινόζαν, διδάσκοντα ὅτι πᾶν ὅ,τι ὑπάρχει εἶνε μέρος τῆς θείας οὐσίας καὶ στερεῖται συνεπῶς οἰασδῆποτε αὐτοτελείας καὶ ἰδίας ἀξίας. Ἐκάστη αὐτῶν εἶνε τι τὸ μοναδικὸν καὶ ἄνευ ἀντιστοίχου, ὡς ἐν τῇ φύσει οὐδὲν ὁμοιάζει ἐντελῶς πρὸς τὸ ἄλλο. Εἶνε ἐντεῦθεν φανερόν ὅτι ἀποκλείεται πᾶσα ἀλληλεπίδρασις τῶν μονάδων τούτων. Αἱ παραστάσεις αὐτῶν κατάγονται ἐξ αὐτῆς τῆς ψυχῆς, εἶνε, ὡς εἴπομεν, ἐξέλιξις τοῦ ψυχικοῦ βίου ἐκ τῶν ἔνδον. Στεροῦνται παραθύρων, κατὰ τὴν φράσιν τοῦ φιλοσόφου, καὶ μόνον ἔσωθεν ὁρίζονται. Ἐκάστη αὐτῶν ἀντικατοπτρίζει κατ' ἴδιον τρόπον τὸ σύμπαν. Ἄλλ' ὄχι δι' ἐπιδράσεως αὐτοῦ ἐπ' αὐτῆς, ἀλλ' ἀπ' ἀρχῆς καὶ συνεπείᾳ τῆς δημιουργίας ἐκάστης αὐτῶν ὑπὸ τοῦ θεοῦ. Οὗτος θεωρεῖ τὸ σύμπαν ὄχι ἐκ χρονικοῦ καὶ τοπικοῦ κέντρου, ἀλλ' αἰωνίως καὶ πανταχοῦ παρὸν ἐξ ἀναριθμήτων διαφόρων ἐπόψεων καὶ πραγματοποιεῖ ἐκάστην αὐτῶν διὰ τῆς δημιουργίας μιᾶς ἐκάστης μονάδος. Πῶς ὁμως συμβαίνει ὥστε αἱ καταστάσεις τῶν διαφόρων τούτων μονάδων νὰ εἶνε σύμφωνοι πρὸς ἀλλήλας; Τοῦτο ὀφείλεται, λέγει ὁ Λεϊβνίτιος, εἰς τὴν κοινὴν αὐτῶν ἀρ-

χὴν ἐν τῇ ιδέᾳ τοῦ θεοῦ. Ἐκ ταύτης ἐξηγεῖται καὶ ἡ μεταξὺ ψυχῆς καὶ σώματος συνάρτησις. Μεταξὺ αὐτῶν οὐδεμία ἀλληλεξάρτησις ὑφίσταται ἢ συνάρτησις αὐτῶν τὸν λόγον αὐτῆς ἔχει εἰς προδιατεταγμένην τινὰ ἁρμονίαν, τὴν ὁποίαν διασαφηνίζει τὸ γνωστὸν παράδειγμα τῶν δύο ὥρολογίων. Ἡ συνάρτησις αὕτη δημιουργεῖ τὴν ἐντύπωσιν ὡς εἰάν ἐνήργουν ἐπ' ἀλλήλα ἢ ὡς εἰάν παρενέβαινεν ὁ θεός. Πράγματι ὅμως σῶμα καὶ ψυχὴ εἶνε ἀνεξάρτητα ἀλλήλων. «Ἐν μὲν ταῖς ψυχαῖς τελοῦνται τὰ πάντα ὡσεὶ δὲν ὑπῆρχον σώματα, ἐν δὲ τοῖς σώμασιν ὡσεὶ δὲν ὑπῆρχον ψυχαί».

Ὁ κόσμος τῶν σωμάτων εἶνε ὁ αἰσθητὸς κόσμος. Γνώσις αὐτοῦ σημαίνει μετασχηματισμὸν αὐτοῦ εἰς σαφὲς καὶ ἐναργὲς σύστημα λόγου καὶ ἀκολουθίας. Τοῦτο ἀποτελεῖ μαθηματικὴν γνώσιν, ἣτις εἶνε δυνατὴ ἐνταῦθα τῇ βοηθείᾳ τῶν παραστάσεων τοῦ χρόνου καὶ τοῦ χώρου. Τὸν νοητὸν κόσμον ἀποτελοῦσιν αἱ μονάδες ὡς ὄντως ὄντα, οὐχὶ ὡς φαινόμενα ἀπλῶς. Τούτου γνώσιν λαμβάνομεν διὰ τῆς νοήσεως τῇ βοηθείᾳ τῶν ἐννοιῶν τῆς οὐσίας, τοῦ λόγου, τῆς ταυτότητος, τῆς ἐνεργείας αἵτινες εἶνε ἐξ ὑποκειμένου, διότι κατάγονται ἐξ ἡμῶν αὐτῶν καὶ εἶνε συγχρόνως ἔκφρασις τῆς ἰδίας ἡμῶν φύσεως. Γνωρίζομεν λ.χ. τί εἶνε οὐσία, ἐπειδὴ ἡμεῖς αὐτοὶ εἴμεθα οὐσία. Καὶ ἡ μία γνώσις καὶ ἡ ἄλλη, τ.ἔ. καὶ αὐταὶ ἀκόμη αἱ παραστάσεις τῶν ἐξωτερικῶν ὄντων, παράγεται ἐξ αὐτῆς τῆς ψυχῆς συμφώνως πρὸς ὅσα περὶ τῶν μονάδων εἶπομεν. Ἐπειδὴ ὅμως τοῦτο δὲν εἶνε ἐν τῇ πράξει δυνατόν, διακρίνει ὁ Λεϊβνίτιος δύο κατηγορίας γνώσεως, τὴν ὑλικὴν καὶ τὴν νοητικὴν, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ πρώτη κατάγεται καὶ αὐτὴ ἐξ ἡμῶν, ἀλλ' οὐχὶ ἐκ τοῦ λόγου. Ἡ πρώτη παρέχει εἰς ἡμᾶς τὰς ἀληθείας τῶν γεγονότων, αἵτινες ἰσχύουσι κατὰ τὸν νόμον τοῦ ἀποχρῶντος λόγου, τ.ἔ. ὑπάρχει ἐκτὸς αὐτῶν ἀποχρῶν λόγος τοῦ

κύρους αὐτῶν. Εἶνε κατὰ ταῦται τυχαῖαι ἀλήθειαι. Τοῦναντίον αἱ λογικαὶ ἀλήθειαι στηρίζονται ἐπὶ τοῦ ἀξιώματος τῆς ἀντιφάσεως καὶ ἔχουσι τὸ κύρος αὐτῶν ἐν ἑαυταῖς ὡς αἱ μαθηματικά. Διὰ τοῦτο ὀνομάζει αὐτάς καὶ ἀναγκαίας ἢ αἰωνίας ἀληθείας. Εἶνε ἀλήθειαι, τὸ ἀντίθετον τῶν ὁποίων δὲν δύναται νὰ νοηθῆ, ἐνῶ αἱ τυχαῖαι ἀλήθειαι τῶν γεγονότων θὰ ἠδύναντο νὰ εἶνε καὶ διαφορετικά.

Τὸ πρόβλημα, ὅπερ ἀπασχολεῖ κατ' ἐξοχὴν τὸν Λεϊβνίτιον, εἶνε τὸ τῆς συνδιαλλαγῆς καὶ ἑναρμονίσεως τῆς μηχανοκρατικῆς πρὸς τὴν τελολογικὴν περὶ κόσμου θεωρίαν. Εἰς τοῦτο ἀποβλέπει κυρίως ἡ μεταφυσικὴ αὐτοῦ ἰδεοκρατία. Ἡ μηχανοκρατικὴ περὶ τοῦ σύμπαντος ἀντίληψις εἶνε κατ' αὐτὸν ὀρθή, αἱ δὲ κατὰ τοὺς μηχανικοὺς νόμους συναρτήσεις τῶν ὄντων ἔγκυροι. Ἀλλὰ διὰ τὴν ἐνιαίαν καὶ συνολικὴν φιλοσοφικὴν θεώρησιν τοῦ κόσμου ἐμφανίζονται αὐταὶ ὑποτεταγμέναι εἰς τελικὰ αἷτια, εἶνε ἀπλῶς μέσα ἐπιφέροντα τὴν πραγματοποίησιν τῶν τελικῶν σκοπῶν. Οἱ μηχανικοὶ νόμοι συνεργοῦσιν εἰς τὴν τελειοποίησιν τοῦ κόσμου, πρὸς τὴν ὁποῖαν κατατείνει οὗτος συμφώνως πρὸς τὰς θείας βουλάς. Οὕτως ἡ μαθηματικὴ καὶ μηχανοκρατικὴ θεώρησις τῆς φύσεως δὲν ὀδηγεῖ κατ' ἀνάγκην εἰς ἀντίληψιν περὶ τῆς ὑπάρξεως ὡς νεκροῦ καὶ ἀψύχου μηχανισμοῦ οὐδὲ ἀποκλείει τὴν ἐκδοχὴν ὅτι ὁ μηχανισμὸς τῆς φύσεως εἶνε τὸ μέσον διὰ τοῦ ὁποίου πραγματοποιοῦνται οἱ σκοποὶ τοῦ θεοῦ. Τοῦναντίον ὀλόκληρος ἡ κλίμαξ τῶν μηχανικῶν αἰτίων καὶ ἀποτελεσμάτων ἐπιτρέπεται νὰ θεωρηθῆ ἀπὸ γενικωτέρας φιλοσοφικῆς σκοπιᾶς ὡς κλίμαξ σκοπῶν καὶ μέσων.

Ἀλλ' ἡ τελολογικὴ αὕτη περὶ κόσμου θεωρία προσκρούει εἰς σοβαρὰς δυσχερείας, αἵτινες προέρχονται κυρίως ἐκ τοῦ γεγονότος τῆς ὑπάρξεως τοῦ κακοῦ καὶ τῆς ἀτελείας καθόλου ἐν τῷ κόσμῳ. Τὸ γεγονὸς τοῦτο τελεῖ

εἰς ἀντίφασιν πρὸς τὴν ἀποδοχὴν τελείου θείου ὄντος, πηγῆς τῶν ὄντων καὶ ἐσχάτης αἰτίας τῆς μεταξὺ τῶν μονάδων ἁρμονίας, τὴν ὁποίαν ἀποδέχεται ὁ Λεϊβνίτιος. Εἰς τὴν ἔνστασιν ταύτην ἀπαντᾷ ὁ φιλόσοφος διὰ τῆς «Θεοδικίας» αὐτοῦ, τ.ἔ. τῆς δικαιολογίας τοῦ θεοῦ, πειρώμενος νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ὁ παρὼν κόσμος εἶνε ὁ κατὰ τὸ δυνατόν κράτιστος τῶν κόσμων. Πᾶς πεπερασμένος κόσμος, λέγει, εἶνε κατ' ἀνάγκην ἀτελής καὶ ἐλλιπής, διότι τὸ πεπερασμένον εἶνε περιορισμός. Ἡ θεία λοιπὸν τελειότης δὲν χωρεῖ εἰς τὸ πεπερασμένον. Πεπερασμένος κόσμος καὶ τελειότης εἶνέ τι ἀκατανόητον καὶ ἀδύνατον. Ὁ ἰσχυρισμὸς λοιπὸν, κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ παρὼν κόσμος εἶνε ὁ ἄριστος πάντων τῶν δυνατῶν κόσμων, σημαίνει ὅχι ὅτι εἶνε ἄμοιρος ἐλλείψεων, ἀλλ' ὅτι ἡ ἀτέλεια τοῦ θείου δημιουργήματος ἔχει περιορισθῆ εἰς τὸ ἐλάχιστον, ὥστε νὰ δύναται νὰ χρησιμεύσῃ καὶ ὡς μέσον διὰ τὸ ἀγαθόν.

Τὸ ἀγαθὸν τοῦτο εἶνε ὁ σκοπὸς πρὸς τὸν ὁποῖον κατατείνει πᾶσα βούλησις. Αἱ ὁρμαὶ εἶνε συγκεχυμένη καὶ ἀσαφῆς παράστασις τοῦ μελλοντικοῦ ἀγαθοῦ, ὡς αἱ ἀπολαύσεις τῶν αἰσθήσεων συγκεχυμένη ἀντίληψις τῶν πνευματικῶν ἀπολαύσεων. Ἐντεῦθεν ἔπεται ὅτι ἁμαρτία καὶ πλάνη εἶνε συνέχεια τῆς ἀσαφείας καὶ τῆς συγχύσεως τῶν παραστάσεων τοῦ ἀνθρώπου. Ὑψιστος σκοπός, ὑψίστη τελειότης καὶ ὑψίστη εὐδαιμονία θὰ ἦτο δυνατὴ εἰάν ἐκάστη μονὰς ἦτο δυνατόν νὰ κατοπτρίσῃ τὸ ἀπολύτως τέλειον σύμπαν σαφῶς καὶ εὐκρινῶς καθ' ὅλα αὐτοῦ τὰ μέρη. Τότε θὰ ἤθελε καὶ θὰ ἐπραγματοποιεῖ μόνον τὸ ἀγαθόν. Τοῦτο ὅμως ἀνήκει εἰς μόνην τὴν ὑψίστην μονάδα, τὸν θεόν. Τὴν αἰσιόδοξον ταύτην κοσμολογίαν καὶ ἀνθρωπολογίαν ἀγωνίζεται νὰ στηρίξῃ ὁ Λεϊβνίτιος κατὰ παντοίους τρόπους. Ἀλλὰ πολλάκις εἶνε ὑποχρεωμένος νὰ ἀρκεσθῆ εἰς τὸν ἰσχυρισμὸν ὅτι ὁ θεὸς δὲν θὰ ἐξέλεγε

τὸν κόσμον τοῦτον, εἰάν δὲν ἦτο ὁ κατὰ τὸ δυνατόν ἄριστος. Τὸ ἰσχυρότατον τῶν ἐπιχειρημάτων του ἀντλεῖ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ κόσμος δέον νὰ θεωρῆται οὐχὶ κατὰ τὰ ἐπὶ μέρους, ἀλλὰ ἐν τῷ συνόλῳ αὐτοῦ. Οὕτω ἐξαφανίζεται πολὺ μέρος τῆς φαινομενικῆς δυσαρμονίας καὶ ὑπολείπεται πλεονασμὸς εὐτυχίας καὶ τελειότητος. Ἐὰν στρέψωμεν τὴν προσοχὴν εἰς μίαν μόνον λεπτομέρειαν εἰκόνης τινὸς ἀποκλειστικῶς, θὰ φανῆ αὕτη στερουμένη νοήματος, ἂν καὶ ἐν τῷ συνόλῳ τῆς εἰκόνης συμβάλλει εἰς τὴν ὠραιότητα αὐτῆς. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ περὶ τὴν μεγάλην εἰκόνα τοῦ κόσμου. Οἱ πλεῖστοι περιορίζονται εἰς ἐλάχιστόν τι τμῆμα αὐτῆς καὶ μάλιστα ἐκεῖνο κατὰ προτίμησιν, ὅπου φαίνεται συγκεντρωμένον τὸ περισσότερον κακόν. Διὰ τὸν ἐπισκοποῦντα ὅμως ὀλόκληρον τὴν εἰκόνα ἢ ἄρμονία τοῦ κόσμου δὲν διαταράσσεται ὑπὸ τοῦ κακοῦ τούτου, ὅπερ χρησιμεύει ἴσως πρὸς ἕξαρσιν τοῦ ἀγαθοῦ.